

STÁŘÍ V DNEŠNÍ VESNICI

B. KAUFMAN, V. SCHIMMERLINGOVÁ

V historickém vývoji, kterým prošla v posledních desetiletích naše vesnice od staré roztržité kapitalistické malovýroby k nové moderní socialistické velkovýrobě, změnil se od základů též život jejích obyvatel. Měnila se struktura a částečně i velikost vesnických rodin, jejich funkce, vnitřní skladba, její sociální role a role jejích členů. Rozvoj družstevního sektoru v zemědělství zaznamenal též značné přesuny ve vztazích biosociálních skupin jednotlivých věkových kategorií.

Při studiu tohoto procesu bylo věnováno poměrně málo pozornosti významné složce vesnického obyvatelstva: starým lidem na vesnici. Role stáří na vesnici, hlavně však v zemědělství, má ve srovnání s obdobím jednotlivě hospodařících rolníků odlišnou podobu, která souvisí se změnou ekonomického postavení členů zemědělské rodiny, změnami v životních hodnotách, zmenšováním vlivu rodiny na děti a posilováním jiných sociálních vlivů, jako různých institucí a organizací, hromadných sdělovacích prostředků apod. V důsledku snižování počtu aktivně pracujících v zemědělství a s tím spojeného odchodu mladších generací lidí z vesnice, narůstá složka stárnoucího a starého obyvatelstva. Početnost stáří na vesnici zároveň podtrhuje význam jeho problematiky, která je ve svém celku dialektickým odrazem probíhajících změn.

Nejpozitivnější změnou v sociální situaci na vesnici je skutečnost, že naše společnost převzala v nejširším rozsahu i pokud jde o zemědělské obyvatelstvo ekonomické zajištění starých lidí poskytováním důchodů ze sociálního zabezpečení. Důchodové zabezpečení zemědělského obyvatelstva, které postupně dosahuje úrovně sociálního zabezpečení ostatních pracujících, odstranilo nejen křiklavé třídní rozdíly v existenčním zajištění starých lidí na vesnici, ale zároveň vytvořilo jednu ze základních sociálních jistot občana socialistické vesnice.

Problémy starých lidí byly nejen u nás, ale i v ostatním světě málo zkoumány. takže je obtížné dělat validní obecné závěry a dokonce i inventarizovat dosti podrobně tuto problematiku, jak se připomíná v nedávné zprávě předložené Evropské zemědělské komisi, která se zabývá těmito otázkami na západě.*)

VÝZKUM V LETECH 1968–1969

Příspěvkem k vyplnění mezery v našich kvantifikovaných znalostech o starých lidech na vesnici se stal výzkum uskutečněný autory tohoto článku v letech 1968 až 1969 ve Výzkumném ústavu sociálního zabezpečení v Praze, jehož některé hlavní výsledky chceme ve zkratce uvést v článku.

Do výzkumu bylo zahrnuto 700 starých lidí žijících v domácnosti z celkem 53 venkovských obcí s aktivním obyvatelstvem patřícím převážně k zemědělství.

*) Viz článek The Social Situation of Old People in Rural Areas v *Sociologia ruralis*, č. 4/1971 str. 374–400.

Výběr míst zahrnutých do výzkumu byl proveden tak, aby vybraný soubor mohl být považován za reprezentativní pro úhrn vesnického obyvatelstva podle celé řady zvolených ukazatelů: velikostní skupina obce, zemědělský výrobní typ, demografická struktura obyvatelstva, stáří bytové zástavby. Konkrétní staří lidé, zahrnutí do vzorku, byli vybráni metodou striktně náhodného výběru z evidence obyvatelstva.

Výzkum se uskutečnil jako druhá samostatná etapa o rok dříve provedeného analogického výzkumu ve městech. Hlavním cílem sledovaným v obou výzkumech bylo získat podklady pro rozbor těch specifických potřeb starých občanů, při jejichž uspokojování přicházejí v úvahu sociální služby poskytované v rámci sociálního zabezpečení. S ohledem na tento hlavní záměr výzkumu byla zvolena i věková hranice zkoumaného stáří: 70 let a více. Jako hlavní techniky výzkumu bylo použito řízených pohovorů se starými lidmi samotnými, popř. pokud takový pohovor nebyl možný (7,6 %), s jejich blízkými osobami jako manželským partnerem, dětmi atd.

Oba výzkumy byly provedeny v kontextu celkových životních podmínek starých občanů: jejich rodinných poměrů, finanční situace, podmínek bydlení, jejich schopnosti péče o sebe i celkové společenské situace. Tímto svým zaměřením představují závažnou sondu do celkového života nejstarší věkové skupiny našeho obyvatelstva ve městech i na vesnici (Kaufman, Schimmerlingová 1971).

HMOTNÉ ZABEZPEČENÍ

Východím bodem celé situace starého člověka ve stáří je jeho hmotné zabezpečení. To je také největším problémem v kapitalistickém světě při probíhající procesu zatlačování zemědělského malovýrobce industrializovanou zemědělskou velkovýrobou.*)

U nás byla tato otázka vyřešena zavedením důchodového zabezpečení členů JZD, poskytováním normálních zaměstnaneckých důchodů pracovníkům státních statků i důchody, které dostávají jednotlivě hospodařící rolníci. Výzkum ukázal, že ve sledované věkové skupině je na vesnici v současné době typickým tzv. minimální důchod, který v době průzkumu činil u osob bez manželského partnera 400 Kčs měsíčně a u manželských a jiných dvojic 600 resp. 700 Kčs měsíčně**). Takový důchod mělo v době výzkumu 60 % osamělých mužů, 73 % osamělých žen a 54 % manželských dvojic. Vyšší důchod mělo 37 % mužů (včetně dvojic) a 18 % osamělých žen. Až na malé výjimky tu šlo o důchody zaměstnanecké.

Příjem z výdělečné činnosti mělo 32 % mužů a 11 % žen, což je ve srovnání s městem dvakrát více. Staří lidé na vesnici pracují většinou v zemědělství, především v JZD, ale mezi muži se vyskytují i vesničtí řemeslníci i pracovníci v jiných oborech. Jiné peněžitě příjmy, např. z podnájem, z prodeje ovoce z vlastního sadu apod. jsou mezi starými lidmi na vesnici výjimečné (2,6 %). Úspory přiznalo v českých zemích 31 % a na Slovensku 14 % dotázaných, tj. v průměru pětkrát více než ve městech. Velmi značný význam pro staré lidi na vesnici mají naturální příjmy z vlastního záhumenku (28 %), z vlastní užitkové zahrady (38 %) a z chovu domácího zvířectva, zejména drůbeže (40 %). Avšak v českých zemích 45 % a na Slovensku 37 % starých lidí nemělo vedle důchodu naturální ani pracovní příjem. Častěji se tyto případy vyskytovaly v chudších oblastech bramborářských a pastvinářských než v bohatších řepářských a kukuřičných. Staří lidé bez uvedených vedlejších zdrojů příjmů však dostávali zpravidla věcnou pomoc od své rodiny. Rovněž doplňková pomoc poskytovaná společností se vy-

*) Viz shora citovanou zprávu Evropské zemědělské komisi.

**) Tyto částky byly zvýšeny zák. č. 71/1970 Sb. od 1. 10. 1970 na 500 Kčs resp. 850 Kčs měs. a znovu zák. č. 106/1971 Sb. na 550 Kčs, resp. 900 Kčs měs.

skytuje na vesnici, hlavně zásluhou JZD, výrazně častěji (26 %) než ve městech (7 %).

Ve srovnání s městem jsou staří lidé na vesnici poměrně lépe zabezpečeni, i když se vyšší důchody vyskytují na vesnici méně často, a to díky svým naturálním příjmům, častějšímu pracovnímu příjmu, vyšší věcné pomoci rodiny a díky pomoci poskytované starým lidem ze strany JZD. V místech, kde nejsou JZD a kde často starým lidem chybí i naturální zdroje příjmů, jsou staří lidé ve svých potřebách zranitelnější.

BYDLENÍ

Značný rozdíl v bydlení starých lidí na vesnici a ve městech je dán již rozdílnou povahou vesnické a městské zástavby. Důležitou okolností přitom je, že staří lidé na vesnici bydlí zpravidla (93 %) ve vlastním nebo v rodinném vlastnictví. S tím souvisí i délka bydlení v téže domě: v průměru ČSSR okrouhle v 60 % déle než 40 let, což zpravidla znamená po celý život nebo od provdání (příženění). V českém a moravském vnitrozemí podíl starých lidí takto dlouho žijících v téže domě dosahuje 80–90 %. Bydlení ve vlastním dále usnadňuje hmotnou situaci starých lidí na vesnici a zároveň spolu s délkou bydlení v domě je závažným společenským faktorem integrujícím.

Ve srovnání s úhrnem obyvatelstva bydlí staří lidé na vesnici v starším a hůře vybaveném bytovém fondu, tj. z hlediska svých potřeb objektivně méně vhodně. V obcích, v nichž se prováděl výzkum, patřilo k nejstaršímu bytovému fondu z doby před r. 1880 v českých zemích 30 % a na Slovensku 16 % bytů. Ve zkoumaném souboru však v tomto nejstarším bytovém fondu bydlelo v českých zemích 47 % a na Slovensku 33 % starých lidí. Pokud jde o vybavení základním hygienickým příslušenstvím, je v bydlení starých lidí na vesnici typickým záchod na dvoře (86 % v českých zemích a 94 % na Slovensku). Pětina starých lidí, stejně v českých zemích jako na Slovensku, nemá k dispozici vlastní pumpu a musí vodu donášet odjinud. Našli jsme osaměle žijící staré lidi, kteří si vodu nosili ze vzdálenosti 200 metrů. Naopak v českých zemích 45 % a na Slovensku 22 % starých lidí ve vybraném souboru mělo zaveden v bytě vodovod.

Z hlediska standardu bydlení je zajímavé také vybavení domácnosti starých lidí některými předměty dlouhodobé spotřeby. V našem výzkumu jsme sledovali vybavení rozhlasovými přijímači, televizory a elektrickými pračkami. Ukázalo se, že v Českých zemích se ve vybavení těmito předměty domácnost starých lidí ve městech a na vesnici vcelku vyrovnává. Na Slovensku tohoto vyrovnání nebylo zatím dosaženo.

Staří lidé na vesnici hodnotí své bydlení ve velké většině kladně. Projevuje se tu velká síla přivyknutí k bydlení, ale i nízká aspirační hladina starých lidí v tomto směru. Málo spokojených s bydlením bylo 5 % a zcela nespokojených 1 %. Důvody nespokojenosti byly: velké hygienické závady, stísněné bydlení mnohčlenné rodiny a zejména havarijní stav domu. Opravy domů jsou vůbec hlavním problémem osaměle žijících starých lidí na vesnici. Nestačí na ně svými silami a nemají ani dost finančních prostředků.

STRUKTURA DOMÁCNOSTI A JEJÍ OBSTARÁVÁNÍ

Základním typem domácnosti starých lidí je na jedné straně samostatné bydlení buď osamělého starého člověka, nebo staré manželské dvojice bez dalších osob a na druhé straně bydlení ve společné domácnosti, zpravidla s rodinou

dětí nebo i s rodinou pobočných příbuzných. Výzkum ukázal, že je třeba přitom sledovat odděleně staré manželské dvojice a staré lidi bez manželského partnera. Staré manželské dvojice i na vesnici žijí většinou (60 %) v samostatné domácnosti; v části případů, které v našem výzkumu byly na Slovensku dvakrát čtenější, rodina dětí bydlí ovšem pod jednou střechou, resp. v jednom dvoře. Staří lidé bez manželského partnera žijí naproti tomu daleko častěji ve společné domácnosti, přičemž podíl těch, kteří žijí zcela osaměle, tj. kde rodina dětí není v témže domě, činí asi 30 %. Ve městech v českých zemích byl podíl starých lidí žijících osaměle výrazně větší (46 %), zatímco mezi slovenským městem a vesnicí není v tomto ohledu rozdíl (K a u f m a n, S c h i m m e r l i n g o v á, Z e m a n o v á 1971a).

I staří lidé, kteří žijí ve společné domácnosti, si uchovávají v různé míře samostatnost a své soukromí. Také na vesnici mají většinou (55 %) místnost pro sebe, především na spaní, přičemž častěji nalézáme takové uspořádání v českých zemích než na Slovensku a výrazně častěji platí pro muže než pro ženy. Často i při společném bydlení staří lidé hospodaří v různém rozsahu samostatně a samostatně si pro sebe obstarávají i různé činnosti v domácnosti jako zejména ženy vaření a muži i ženy nákupy.

Obstarávání domácnosti tvoří na vesnici, stejně jako ve městech, hlavní formu aktivity starých lidí ve vyšších věkových skupinách. Na vesnici k tomu patří ještě obvykle starost o malé domácí hospodářství. Náročnost péče o domácnost jsme v našem výzkumu hodnotili podle toho, jak jsou v ní zajišťovány základní činnosti: nákupy a pochůzky, vaření, praní velkého prádla a velký úklid. Jak si staří lidé obstarávají svou domácnost ukazuje tab. I (K a u f m a n 1971).

Stejně jako ve městech si staří lidé na vesnici nejčastěji sami až do vysokého věku varí, méně často si sami nakupují, perou a uklízejí. Vedle faktoru schopnosti starých lidí pečovat o sebe a svou domácnost, který je determinován jejich zdravotním stavem, projevují se značné rozdíly v zajišťování domácích činností podle rodinného stavu a pohlaví. Nejsoběstačnější jsou manželské dvojice, prakticky všechny si samy varí a nakupují, úklid a velké prádlo si obstarává 60 až 70 %. Na vesnici se však udržuje striktnější dělba práce mezi partnery a výše uvedené práce jsou přenechávány ženám. Muž pomáhá pouze v případech, že žena onemocní, nebo je těžce pohyblivá. Naproti tomu ve městech jsme se častěji setkali se společnou účastí obou partnerů na všech tradičně ženských činnostech.

I. Hodnocení náročnosti péče o domácnosti starých lidí. — Evaluation of the requirements for the care of the households of old people

Kdo obstarává	Nákupy pochůzky	Vaření hl. jídlo	Velké prádlo	Velký úklid
	v %			
Staří lidé	61,1	67,2	38,9	37,8
Rodina, ve které staří lidé žijí	31,0	28,0	35,4	36,1
Členové rodiny žijící jinde	7,0		21,4	22,0
Sousedé z ochoty nebo za úplatu	0,9	3,1	2,6	3,0
Služby obyvatelstvu	—	0,1	1,3	—
Sociální služby	—	1,0	—	—
Zařízeno jinak	—	0,6	0,4	1,1

Nejobtížněji si svou domácnost obstarávají osaměle žijící muži bez manželské partnerky, téměř všichni sami nakupují, 52 % z nich si sama vaří, 32 % uklízí a 8 % pere velké prádlo. Jsou tedy nejčastěji odkázáni na pomoc rodiny a v případě, že ji nemají, na pomoc sousedů (obvykle za úplatu), služeb obyvatelstvu nebo sociálních služeb. Osaměle žijící ženy jsou na tom ve všech směrech mnohem lépe.

Charakteristickou pro vesnici je vysoká pomoc rodiny při obstarávání domácnosti starých lidí: u jednotlivých činností uvedených v naší tabulce je tato pomoc o 50 až 70 % častější než ve městech. To je umožněno především těsnějším soužitím generací, ale pozornosti zaslouží i vysoký podíl pomoci, kterou poskytuje rodina i při odděleném bydlení při nejobtížnějších činnostech, jakými jsou velké prádlo a velký úklid.

Těm starým lidem, kteří si domácnost obstarávají sami, působí obstarávání domácnosti na vesnici více potíže než ve městech. Nejčastěji starí lidé uváděli potíže s práním velkého prádla (48 % z těch, kteří si sami perou). Služby prádlen jsou na vesnici prakticky nedostupné, zatímco ve městech jich používá 20 % starých lidí. Podobně minimální je na vesnici účast starých lidí na veřejném stravování (hostince, závodní stravování nebo stravování důchodců). Ve městech ho využívá 9 % starých lidí.

Vcelku je možno říci, že potíže, které mají starí lidé při obstarávání domácnosti v důsledku své horší fyzické kapacity, jsou na vesnici násobeny řadou problémů souvisejících s ekologickou problematikou života na vesnici, jako je primitivnější vybavení bytového fondu, podstatně horší dostupnost vody a v neposlední řadě i velké vzdálenosti do center nákupu a zejména služeb. Nejsvůzelnější je přitom ovšem situace starých lidí bydlicích na samotách.

SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Tam, kde starý člověk není již schopen vlastními silami pečovat o sebe a o svou domácnost a rodina pomoci nemůže, nastupuje pomoc ze strany společnosti formou sociálních služeb, které u nás zajišťují národní výbory. Jak již bylo shora ukázáno, plní sociální služby při udržování domácnosti starých lidí na vesnici jen okrajovou funkci. Jaký rozsah pomoci by starí lidé na vesnici v tomto směru potřebovali, jsme se pokusili v našem výzkumu zjistit pokud jde o pečovatelskou službu, která má zajistit potřebným starým lidem péči v navykklém prostředí jejich domácnosti, a pokud jde o domovy důchodců pro ty, jejichž sociální situace vyžaduje nezbytně ústavní péči.

Instruovaní tazatelé nám označili 4 % starých lidí, jejichž situaci považovali za havarijní s akutní potřebou pečovatelské služby nebo umístění do domova důchodců. Navíc zaregistrovali dalších 10 %, u nichž lze v nejbližší budoucnosti očekávat takové změny v jejich sociální situaci, že bude nutný pomocný zásah. Ve srovnání s městem je tato potřeba téměř o polovinu nižší.

Zajímavé je také zjištění postojů starých lidí na vesnici k těmto sociálním službám. Instituce domovů je vcelku více vřítá. Shodně jako ve městech pětina dotazovaných vcelku by souhlasila se svým pobytem v domově důchodců, kdyby to bylo zapotřebí. Velká většina starých lidí na vesnici však plně spoléhá na svou rodinu a soudí, že nebudou nikdy tuto službu potřebovat. V postojích k pečovatelské službě se mnohde silně uplatňoval tlak společenských norem. Starí lidé se obávali společenského odsouzení sebe, event. své rodiny, kdyby přijali odjinud pomoc, kterou by jim měla poskytnout rodina. Pozitivnějšího přijetí se dostávalo pečovatelské službě v oblastech, kam více pronikly vlivy městského života a obecně v chudších horských oblastech.

Zdravotní stav je nepochybně jedním ze základních faktorů v každém aspektu života starých lidí, neboť determinuje konec konců jejich stupeň závislosti na společnosti, event. jejich možnosti aktivního zapojení. V našem výzkumu jsme vycházeli při jeho hodnocení ze subjektivního vyjádření starého člověka, zda se cítí zdrav, či je-li nemocen, jakou pomoc v péči o sebe a domácnost potřebuje.

Subjektivní vyjádření a posouzení vlastních schopností má velký sociologický význam, neboť starý člověk si nejlépe sám uvědomuje váhu faktorů, které ho zneschopňují a omezují jeho participaci na normálních aktivitách. Pouze 2 % starých lidí ze vzorku prohlásilo, že se cítí zcela zdravými a 14 % vcelku zdravými. Ostatních 84 % se cítilo v různém stupni nemocnými. Většina starých lidí na vesnici prohlásila, že nepotřebuje žádnou nebo jen menší pomoc v domácnosti (75 %). Jsou to lidé, kteří i v nejvyšších věkových skupinách jsou vcelku plně schopni samostatného života. Naopak 10 % potřebovalo již trvalou pomoc většího rozsahu, z nich 1,8 % bylo trvale upoutaných na lůžko (ve městech 1,4 %).

V pravidelném lékařském ošetřování se nacházelo v našem vzorku 18 % starých lidí a naopak 36 % jich nechodí vůbec k lékaři většinou proto, že se cítí zdraví a lékaře podle svého názoru nepotřebují. Celkem frekvence lékařských návštěv je na vesnici o něco nižší než ve městech, ale podle našeho výzkumu vzdálenost zdravotního střediska není přitom významná. Podíl starých lidí hospitalizovaných v běžném kalendářním roce činil 9 % (ve městech 12 %). Pro srovnání vesnice — město je též zajímavé zjištění o výskytu některých sledovaných chorob a bad: na vesnici jsme zaznamenali o třetinu méně vážných smyslových defektů, o polovinu méně starých lidí závažněji psychicky postižených a téměř pětikrát méně diabetiků. Zato zde bylo o třetinu více starých lidí než ve městech, kteří prodělali tbc.

Souhrnně lze říci, že ani sociální ani zdravotní služby se dosud nezaměřily na specifické potřeby starých lidí na vesnici. V tom směru především postrádají preventivní aspekt. Působí teprve, až je potřeba nejnaléhavější, a přicházejí tak často za starým člověkem pozdě, tj. v době, kdy nelze již očekávat podstatné zlepšení.

RODINA, SOUSEDÉ, OSAMĚLÍ STAŘÍ LIDÉ

Jedním ze základních poznatků obou výzkumů života starých lidí ve městech i na vesnici bylo zjištění — a do určité míry i kvantifikace — významné role rodiny, kterou hraje v životě současné generace našich starých lidí.

Rodina je daleko nejdůležitějším společenským zázemím starého člověka, kontakty s rodinou jsou základnou jeho citového života a rodina je v případě potřeby i hlavním zdrojem pomoci starému člověku. Zázemí rodiny je na vesnici výrazně silnější než ve městech. Rodina starého člověka je tu rozvětvená, velmi početná, a co nejdůležitější — pro tu generaci, kterou jsme sledovali výzkumem — zůstává geograficky nerozptýlena. Žijící děti mělo 89 % starých lidí (ve městech 81 %). Přitom polovina z nich měla tři a více dětí. Z těch, kdo měli děti, mělo 98 % vnuky, tj. pravidlem je tří a vícegenerační rodina. V českých zemích v 86 % a na Slovensku v 96 % případů nejbližší dítě žije buď v téže obci, nebo v některé sousední obci v témže okrese. Ale nablízku bydlí často, ze-

jména na Slovensku i rodiny druhého a třetího dítěte jakož i rodiny pobočných příbuzných (sourozenců).

Zevním ukazatelem vazby starého člověka na jeho rodinu jsou osobní kontakty. Na vesnici daleko převládají každodenní nebo skoro každodenní kontakty, které mělo v českých zemích 79 % a na Slovensku 86 % starých lidí s žijícími dětmi. Takové kontakty mají na vesnici téměř všichni staří lidé bez manželského partnera, jejichž děti žijí nablízku. Dalších 18 % starých lidí v českých zemích a 12 % na Slovensku udržovalo s rodinou méně časté, ale pravidelné osobní kontakty. Sem patří většina manželských dvojic a staří lidé s dětmi nežijícími nablízku. Staří lidé na vesnici udržují daleko častěji než ve městech velmi časté osobní kontakty také s pobočnými příbuznými, především tehdy, když děti chybějí nebo nežijí nablízku.

Důležitým obsahem osobních kontaktů s rodinou je široká vzájemná pomoc, která ve sledované věkové skupině se již výrazně překlání na stranu pomoci přijímané starým člověkem. V našem souboru rodina obstarávala pro 34 % starých lidí téměř celou domácnost, dalších 30 % dostávalo od rodiny větší pomoc a 12 % pomáhala rodina jen příležitostně, málo. Naopak 18 % starých lidí pomáhalo ještě rodinám svých dětí v domácnosti, v hospodářství, při opatrování vnuků a dalších 1,4 % pomáhalo rodinám ostatních příbuzných.

Velkou pozornost jsme ve výzkumu věnovali také sousedským vztahům. V průměru ČSSR jsme zjistili těsné vztahy k sousedům u 22 % starých lidí. Za těsné jsme přitom označili takové vztahy, kdy staří lidé mají mezi sousedy jednoho nebo více dobrých přátel, s nimiž se pravidelně navštěvují a popřípadě si vzájemně pomáhají. Uplatňují se tu však silné ekologické vlivy: těsné sousedství pěstuje moravská vesnice mnohonásobně více než česká; slovenská vesnice stojí uprostřed. Na druhé straně téměř polovina starých lidí v našem souboru se stýká se sousedy jen málo, příležitostně nebo se s nimi již vůbec nestýká. Pomoc od sousedů, zpravidla v menším rozsahu, dostávalo 6 % starých lidí, z toho třetina vedle pomoci rodiny.

V českých zemích 6 % a na Slovensku 4 % starých lidí v našem souboru nemělo buď žádné, nebo mělo jen příležitostné osobní kontakty (nejvýše jednou ročně) se svou rodinou v linii přímé i pobočné (ve městech 12 % resp. 11 %). Většina z nich si našla náhradní těsné vazby, hlavně na sousedy, avšak okrouhle čtvrtina z nich byla zcela bez kontaktu, tj. absolutně izolována.

Ačkoliv staří lidé na vesnici vcelku plně využívají silné zázemí své rodiny, uvedlo jich okrouhle 30 % pocit opuštěnosti, alespoň někdy, tj. přibližně stejně jako ve městech. Pociť opuštěnosti typický pro stáří se tu projevuje jako kategorie silně emocionálně podmíněná: staří lidé na vesnici, zejména na Slovensku, a to i muži, se ukazují citlivějšími k potížím stáří než staří lidé ve městech.

KULTURNÍ ŽIVOT A ZÁJMY VE STÁŘÍ

Do života lidí na naší vesnici patří tradičně i účast na kulturním, veřejném a spolkovém životě. Podle našeho výzkumu nejčastějšími a nejintenzivnějšími kulturními zájmy starých lidí na vesnici jsou četba novin a časopisů a poslech rozhlasu. Těch, kteří nečtou, jsme našli v českých zemích mezi muži 14 % a mezi ženami 40 %. Obdobná čísla u poslechu rozhlasu jsou 17 % resp. 28 %. Tradiční je také četba knih. V českých zemích bylo mezi muži 49 % čtenářů a mezi ženami 36 %. Na Slovensku jsou všechny tyto tradiční kulturní zájmy výrazně zastoupeny. Zajímavé je zjištění o proniknutí televize do života starých

lidí na vesnici. V průměru ČSSR se na televizi dívá 45 % starých lidí v naší věkové skupině, tj. téměř tolik jako ve městech (48 %). Návštěva kina, divadla a jiných kulturních podniků je u starých lidí na vesnici zcela okrajovou záležitostí — již v důsledku nedostatku vhodných příležitostí.

Poměrně velké popularitě se těší u starých lidí na vesnici zájezdy všude, kde jsou pořádány. Zapojení do veřejného spolkového života je u starých lidí na vesnici rovněž nižší než ve městech: u mužů v českých zemích 34 %, na Slovensku 18 %, u žen stejně 11 %. Podle očekávání větší roli než ve městě hraje v životě starého člověka na vesnici návštěva kostela. Je ovšem silně regionálně podmíněna: je méně častá v Čechách (podle okresů 15—45 %), častější na Moravě (45—55 %) a nejčastější na Slovensku (50—80 %). Nejčastější hlavní činností starých lidí na vesnici ve sledované věkové skupině — která daleko předchází před všemi ostatními činnostmi a zájmy — je jejich práce a pomoc v domácnosti a v domácím hospodářství. Přestože na vesnici mají starí lidé celkově více možností k aktivní činnosti než ve městech, je podíl těch, kteří mají někdy pocit dlouhé chvíle na vesnici překvapivě větší (33 %) než ve městech (25 %), zejména mezi ženami.

NĚKTERÉ ZÁVĚRY

Výzkum umožnil pohled do problematiky naší nejstarší generace na vesnici. Je nutno si uvědomit, že tato generace prožila velkou část života v třídně vykořisťovatelské společnosti, zároveň však odvedla svůj podíl při budování socialistické vesnice současnosti. Jestliže je nyní v situaci, kdy potřebuje pomoc ze strany společnosti, je třeba upozornit na to společenské organizace, zemědělské závody a zejména JZD, aby pomohly národním výborům při zajišťování péče, kterou si starí lidé jako občané socialistického státu zaslouží. V čem by měla pomoc spočívat?

Zemědělské závody (výrobně kooperační sekupení zemědělských podniků) by mohly pomoci starým lidem na vesnici:

- Při udržování a úpravách bytového fondu a řešení bytové situace. Mají-li
- vlastní kuchyni — při zajišťování vhodné stravy, event. dopravy obědů do bytu v případech, kde je to žádoucí.
- Při zajišťování dopravy starých lidí do zdravotních středisek, k odborným vyšetřením event. i k jiným nutným cestám, při nichž nelze použít ani sanitky ani veřejného dopravního prostředku.
- Při organizování klubů pro staré občany spojených s uspořádáním jejich kulturních zájmů: zájezdy do divadel, rekreační zájezdy, výlety apod.
- Při zajišťování velkého prádla (buď odvozem do prádelny, nebo praním v družstevním zařízení).
- Družstevníkům, kteří pečují o své staré členy rodiny zdravotně těžce postižené, imobilní nebo upoutané na lůžko: poskytováním příspěvku členkám JZD, kteří přeruší zaměstnání na přechodnou dobu z důvodů péče o tyto staré rodinné příslušníky apod.
- Při zajišťování péče o osamělé staré osoby, které nemají na vesnici blízké příbuzné: oživováním sousedských vztahů, pro něž jsou v dnešní socialistické vesnici dobré předpoklady. Na tomto základě by bylo možné organizovat návštěvní službu, sousedskou výpomoc v domácnosti, pečovatelskou službu.

- Účastí zemědělských závodů při zřizování domů soustředěné pečovatelské služby organizované národními výbory (zajišťováním vhodných objektů, investičními úpravami, stavebními pracemi apod).
- V součinnosti s okresními národními výbory při budování domovů důchodců.

Je pochopitelné, že růst národního důchodu a zvyšování životní úrovně našeho lidu se bude postupně promítat i do života našich nejstarších občanů a jejich ekonomická situace se bude dále zlepšovat. Mimoekonomické potřeby, kterým byl náš výzkum věnován, však nevymizí, naopak budou neustále vzrůstat. Až vstoupí naše současná aktivní generace do věku stáří, bude uplatňovat vyšší nároky na bydlení, na zajišťování péče zdravotní, kulturní a jiné potřeby.

V současné zemědělské vesnici nalézají naši staří občané stále dostatečné možnosti aktivního zapojení v zemědělských pracech, neboť vysoký podíl ruční výroby v rostlinné a živočišné produkci jim neustále skýtá uplatnění až do nejvyššího věku. Nové programy kooperace a intenzifikace zemědělské velkovýroby, které vyplynuly z VIII. celostátního sjezdu JZD přinesou však sebou i problémy, které se budou dotýkat dalšího zaměstnávání starých občanů. V tradičních odvětvích zemědělské výroby bude ubývat podílu ruční práce, a bude nutno uvažovat o jejich zapojení do jiných oblastí přidružené a pomocné výroby, abychom jim umožnili dostatek seberealizace, která je gerontology považována za hlavní aspekt prožitku uspokojivého stáří.

Sociální plánování v zemědělské velkovýrobě musí proto zabudovat do svých úvah o budoucí socialistické vesnici též efektivní řešení problematiky starých lidí na vesnici nejen z aspektu péče o ně, ale též z aspektu jejich účasti na společensky prospěšné činnosti. Dodržováním těchto hledisek při zajišťování kontinuální péče o člověka plní zemědělský podnik důležitý politický úkol: jednak dává starým lidem vědomí, že s nimi společnost počítá a že jsou i v době, kdy pracovat nemohou, jejími platnými členy, jednak působí jako mimoekonomický morální stimul pro aktivní část zemědělského obyvatelstva, neboť zvyšuje jeho identifikaci se zemědělským závodem.

Literatura

- BLUME O., 1968, Möglichkeiten und Grenzen der Altenhilfe. Tübingen NSR.
- EITNER S., 1966, Gerohygiene. Hygiene des Altern als Problem der Lebensgestaltung. Berlin NDR.
- KAUFMAN B., SCHIMMERLINGOVÁ V., 1971, Výzkum života a potřeb starých občanů, díl I. Městské obyvatelstvo, díl II. Venkovské obyvatelstvo. VÚSZ Praha, Sborník 43, 44.
- KAUFMAN B., 1971, Staří lidé ve vesnickém obyvatelstvu. Demografie 3 : 00-00.
- KAUFMAN B., SCHIMMERLINGOVÁ V., ZEMANOVÁ H., 1971, Analýza rozvoje péče o staré občany v městě Ústí nad Labem. VÚSZ Praha, Sborník 46 : 00-00.
- , 1971a, Rodinný život starých lidí ve městech. Populační zprávy 6: 40-52.
- KOZINSKA D., 1970, Situacja a potrzeby mieszkaniowe ludzi starych. Warszawa.
- LAMSER V., 1965, Některé aspekty životních podmínek důchodců — členů JZD. VÚSZ Praha.
- PIOTROWSKI J., 1970, Ludzie starzy w Polsce i ich sprawność życiowa. Warszawa.
- SHANAS E., TOWNSEND P. a kol., 1968, Old people in three industrial societies. London.
- SZWENGRUB L. M., 1969, Starzy ludzie w rolnictwie. Wieś współczesna 2 : 00-00.
- Social Situation of Old People in Rural Areas. Sociologia ruralis 4/1971.

Došlo dne 12. 7. 1972

Stáří v dnešní vesnici

Autoři článku informují o sociálně gerontologickém výzkumu uskutečněném Výzkumným ústavem sociálního zabezpečení v letech 1968–69. Vedle analogického výzkumu ve městech byl proveden na reprezentativním vzorku starých lidí od 70 let věku výzkum života a potřeb starých lidí na vesnici, do kterého bylo zahrnuto 700 starých lidí žijících v domácnosti celkem z 53 venkovských obcí s aktivním obyvatelstvem, patřícím převážně k zemědělství.

Cílem výzkumu bylo získat podklady pro rozbor specifických potřeb starých lidí, při jejichž uspokojování přicházejí v úvahu sociální služby poskytované v rámci sociálního zabezpečení. Výzkum sledoval celkové životní podmínky starých občanů zejména jejich rodinné poměry, finanční situaci, podmínky bydlení, jejich schopnost péče o sebe a o domácnost, jejich celkovou společenskou situaci.

Ze závěrů článku vyplývají závažné podněty pro práci vedení socialistických zemědělských závodů, resp. výrobně kooperačních seskupení zemědělských podniků a orgány lidové správy. Výsledky šetření ukazují některé cesty k řešení problematiky starých občanů na vesnici a upozorňují na důležitou okolnost, že toto řešení může podstatnou mírou přispět k další identifikaci aktivních pracovníků s cíli zemědělských podniků.

Старость в современном селе

Авторы статьи сообщают о социально-геронтологическом обследовании, осуществленном Научно-исследовательским институтом социального обеспечения в 1968–69 гг. Наряду с городами обследование жизни и нужд старых людей было проведено и в селах на репрезентативном образце людей в возрасте свыше 70 лет, охватив 700 старых людей, проживающих в семьях из 53 сельских населенных пунктов с активным населением, занятым, главным образом, в сельском хозяйстве. Цель обследования состояла в приобретении данных, необходимых для анализа специфических нужд старых людей, для удовлетворения которых созданы социальные услуги, предоставляемые в рамках социального обеспечения. В обследовании изучали общие жизненные бытовые условия старых граждан, в частности их семейные отношения, финансовое положение, бытовые условия, способность позаботиться о себе и хозяйстве, общее общественное положение. Выводы статьи приводят к стимулам работы в сфере управлений социалистических с.-х. предприятий или в производственно-кооперативных группировках с.-х. предприятий и органах народного управления. Результаты обследования указывают на некоторые пути решения проблематики старых граждан на селе и на факт, что это решение поможет дальнейшей идентификации активных работников с целью с.-х. предприятий.

Old People in Villages at Present

The authors present information concerning the social and gerontological research carried out by the Social Welfare Research Institute in 1968–1969. Besides an analogical research in towns, the survey was performed in a representative set of old people (70 years and older), to find the life and needs of old people in villages. The research involved 700 old people living in households in 53 villages with active population engaged mainly in agriculture.

The purpose of the research was to obtain data for the analysis of the specific needs of old people which could be met through social services rendered under social welfare programs. The research covered the general conditions of the life of old people, especially their family conditions, financial situation, housing conditions, their ability to take care of themselves and their own households, and their general social situation.

The conclusions of the study suggest valuable stimuli for the work of the managements of socialist farms (or co-operation associations of farms), and for the activity of the bodies of public administration. The results of the research indicate some ways to the solution of the problems of old people in villages; it is also pointed out that such a solution may bring a highly valuable contribution to the identification of active workers with the aims of agricultural enterprises.

Adresa autorů:

Dr. Bohdan Kaufman, dr. Věra Schimmerlingová, Výzkumný ústav sociálního zabezpečení, Praha 2, Palackého nám. 4